

نقش احزاب در اردن

کسب کرسی‌های پارلمان و تأثیرگذاری بر روند تحولات سیاسی، اقتصادی و فرهنگی جامعه از اهداف اصلی احزاب اردنی در طول چند دهه گذشته بوده است. این گزارش سعی دارد دریافتی از نقش احزاب در پادشاهی اردن هاشمی ارائه نماید.

ممنوعیت فعالیت احزاب به شمار نمی‌آید و در طول این سال‌ها به فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی خود ادامه می‌داد. در این مقطع زمانی ۱۴ اتحادیه و سندیکای مشاغل حرفه‌ای که مشمول قانون فوق نمی‌گردیدند به جایگزینی احزاب، با انجام فعالیت‌هایی در زمینه امور خیریه، فرهنگی، اجتماعی و ورزشی ایفای نقش می‌کردند. در سال ۱۹۹۲ میلادی دولت اردن قانونی را پیرامون تأسیس، ثبت و حدود فعالیت احزاب به مجلس ارائه و مصوب نمود و بدین شکل احزاب فضای لازم را برای بازگشت علنی و قانونی به صحنه سیاسی کشور بدست آوردند. احزاب اردنی در این دوره گرایش‌های قومی، دینی، چپ (مارکسیستی) و میانه (لیبرال) داشتند. انتخابات مجلس نمایندگان در سال ۱۹۹۳ میلادی اولین فرصت را برای ایفای نقش احزاب در این کشور فراهم آورد. از این رو حکومت با اتخاذ سیاست جدیدی مبنی بر تصویب قانون جدید انتخابات^۱ در مجلس و

ظهور احزاب در صحنه سیاسی و اجتماعی اردن تقریباً به زمان تأسیس این کشور بر می‌گردد. بسیاری از احزاب در این مدت تأسیس و پس از مدت کوتاهی به دلایل مختلف از صحنه سیاسی حذف شدند. این در حالی است که دربار و دولت اردن در برهه‌هایی مجبور به تعطیل نمودن احزاب و ممنوعیت کار آنان می‌گردیدند. به طور مثال از سال ۱۹۵۷ تا سال ۱۹۸۹ دولت اردن فعالیت کلیه احزاب را ممنوع اعلام نمود. پس از سال ۱۹۸۹ به‌رغم اینکه جامعه اردن با تحولات دموکراتیک روبرو بود ولی بازگشت احزاب به صورت علنی به صحنه سیاسی این کشور تا سال ۱۹۹۲ به تعویق افتاد و اکثر احزاب اردنی در انتخابات سال ۱۹۸۹ مجلس نمایندگان غایب بودند.

در بین سال‌های ۱۹۵۷-۱۹۸۹ تعدادی از احزاب به شکل غیرعلنی به فعالیت‌های سیاسی خود می‌پرداختند. جمعیت اخوان المسلمین اردن که بزرگترین و اصلی‌ترین مجموعه غیر دولتی در این کشور به حساب می‌آید با توجه به اینکه جمعیت تلقی می‌گردید شامل قانون

۱. هر شهروند اردنی تنها حق دادن یک رأی به یک نامزد را بدون توجه به تعداد کرسی‌های اختصاص یافته به حوزه انتخاباتی‌اش دارد.

اجرای آن، بار دیگر نقش سیاسی احزاب به ویژه احزاب معارض را محدود نمود و آنان نتوانستند حجم واقعی خود را به عرصه ظهور رسانند. بدین ترتیب عشاير همچون گذشته با حضور مؤثر در این انتخابات توانستند با حمایت از نامزدان خود اکثریت مجلس را بدست آورند. در این انتخابات احزاب تنها با کسب ۲۹ کرسی از ۸۰ کرسی مجلس توانستند ۳۶/۲۵ درصد مجلس را بدست آورند که از این تعداد ۱۶ کرسی به جبهه عمل اسلامی تعلق داشت.

همچنین اجرای این قانون در انتخابات بعدی مجلس نمایندگان در سال ۱۹۹۷ باعث بروز اختلافاتی در بین احزاب در خصوص مشارکت یا عدم مشارکت در انتخابات گردید. حزب جبهه عمل اسلامی شاخه سیاسی اخوان المسلمین اردن که بزرگترین، تأثیرگذارترین و با نفوذترین حزب سیاسی این کشور می‌باشد، پس از ناامیدی از پذیرش درخواست خود از سوی دولت مبنی بر الغای قانون رأی واحد، از مشارکت در این انتخابات امتناع ورزید و آن را تحریم نمود. احزاب دیگر نیز با تشدد آرا مواجه بودند. تعدادی از احزاب این انتخابات را تحریم و برخی دیگر نیز به شرط رعایت اصول انتخابات و دادن تضمین‌های واقعی مشارکت نمودند. در این میان ۱۱ حزب از جمله احزاب جریان میانه که گرایش دولتی داشتند تصمیم به مشارکت در این انتخابات گرفتند.

در دوره بعدی انتخابات مجلس نمایندگان در سال ۲۰۰۳ احزاب اردنی با ناامیدی از الغا یا تغییر این قانون سعی نمودند روشی را برای حضور مؤثر خود در انتخابات پیدا نمایند. در این دوره کرسی‌های مجلس از ۸۰ کرسی به ۱۱۰ کرسی افزایش یافت که از این تعداد ۶ کرسی به زنان اختصاص یافت. بدین ترتیب فضا برای تشکیل ائتلاف‌های انتخاباتی احزاب فراهم آمد. به‌رغم این امر

تعداد نامزدان احزاب تنها به ۵۴ نفر رسید که میزان مشارکت آنان در قیاس با مجموع ۸۰۰ نامزد در سطح اردن فقط ۶ درصد بود. در این دوره از انتخابات احزاب با گرایش‌های مختلف با شعارهایی در حمایت از مردم فلسطین و عراق در مقابله با اشغالگران، توسعه دموکراسی در اردن و تلاش برای اصلاحات گسترده در تمام زمینه‌ها سعی در کسب آرای بیشتر داشتند.

به طور کلی نقش احزاب در روند تحولات دموکراتیک و مشارکت سیاسی در طول این سال‌ها از سطح مطلوبی برخوردار نبوده است. برخی از ناظران سیاسی شکل‌گیری و توسعه فعالیت احزاب را بر اساس شرایط منطقه‌ای و محیط عربی خصوصاً قضیه فلسطین به چند دوره تقسیم می‌نمایند:

دوره اول سال‌های ۱۹۵۰-۱۹۲۱

در این دوره که قبل از تشکیل امارت اردن آغاز می‌شود، قانونی برای تأسیس احزاب سیاسی وجود نداشت و احزاب تحت نظام جمعیت‌های عثمانی و در امتداد احزاب قومی عربی سایر کشورها فعالیت می‌نمودند. هدف اصلی آنان در این دوره آزادی کشورهای منطقه شامات از استعمار کشورهای غربی از جمله فرانسه و بریتانیا بود. در این دوره حدود ۲۰ حزب بین سال‌های ۱۹۴۹-۱۹۲۱ فعال بودند. البته اکثر این احزاب پس از چند سال فعالیت به دلایل مختلف از صحنه سیاسی کنار می‌رفتند.

دوره دوم سال‌های ۱۹۶۷-۱۹۵۰

این مرحله بعد از جنگ سال ۱۹۴۸ و تأسیس دولت اشغالگر اسرائیل و یکپارچگی کرانه غربی و شرقی آغاز گردید. این امر به تغییر ترکیب جمعیتی، اقتصاد، اجتماع و وضعیت سیاسی اردن تأثیر بسیاری بر جای گذاشت و در نهایت به وضع قانون جدید این کشور در سال ۱۹۵۲ منجر گردید که به دنبال آن اولین قانون احزاب سیاسی در

سال ۱۹۵۵ تصویب گردید. بدین ترتیب جامعه اردن شاهد ولادت جریان‌ها و احزاب اعتقادی، قومی و چپگرا که اکثر آنان در امتداد احزاب سیاسی منطقه پا به عرصه فعالیت گذاشتند، شد. البته بسیاری از این احزاب پیش از سال ۱۹۵۵ تأسیس گردیده بودند ولی مجوز فعالیت حزبی را پس از صدور این قانون کسب کردند. اغلب این احزاب دارای قاعده مردمی بسیاری بودند و تأثیرات مستقیم و غیر مستقیم بر سیاست‌های کلی کشور داشتند. در این سال‌ها که منطقه با چالش‌های بسیاری مواجه بود، حیات سیاسی احزاب رشد بسیاری را شاهد بود. اعتصاب فلسطینیان، استقلال و رهایی کشورها از چنگال استعمارگران و گسترش کمونیسم در جهان از آن جمله می‌باشد. در این دوره اختلاف احزاب با حکومت به اوج خود رسید که در نهایت دولت مجبور به انحلال احزاب سیاسی و ممنوعیت فعالیت حزبی گردید.

دوره سوم سال‌های ۱۹۱۹-۱۹۷۱

این دوران که پس از جنگ سال ۱۹۶۷ اعراب و اسرائیل و اشغال کرانه باختری و نوار غزه توسط صهیونیست‌ها آغاز شده بود، همراه با ظهور مقاومت فلسطینی در صحنه اردن بود. این امر موجب گردید تا اکثر احزاب که به دلیل ممنوعیت موجود، فعالیت‌های خود را به طور غیرعلنی ادامه می‌دادند، برای آزادی فلسطین به این جنبش بپیوندند. حادثه سپتامبر سیاه ۱۹۷۰ (حمله نیروهای امنیتی دولت اردن به اردوگاه آوارگان فلسطینی در منطقه زرقا در ۳۰ کیلومتری شمال امان به فرمان ملک حسین که در نتیجه تعداد زیادی از فلسطینیان کشته که نهایتاً به خروج طیف مقاومت از اردن گردید) منجر به خروج مقاومت مسلح فلسطین از اردن گردید. این خروج باب را در برابر مرحله جدید حیات سیاسی اردن گشود. در دهه هفتاد و هشتاد میلادی مجموعه‌هایی در امتداد

احزاب و گروه‌های فلسطینی و بعضی در اردن به طور غیراعلامی تشکیل گردید که می‌توان از آنها به عنوان شاخه فرعی احزاب اصلی نام برد. در این دوره اخوان المسلمین به دلیل اینکه ماهیت جمعیت داشت و نه حزب همچنان به فعالیت خود ادامه می‌داد. اگر چه دامنه این فعالیت نسبت به قبل بسیار محدود بود. این مرحله تا سال ۱۹۸۹ بدین شکل استمرار داشت. در این سال‌ها جمعیت‌های خیریه و مجموعه‌های فرهنگی، ورزشی و اجتماعی همچنان به فعالیت خود ادامه می‌دادند.

دوره چهارم سال‌های ۲۰۰۳-۱۹۸۹

تحولات سیاسی، اقتصادی و منطقه‌ای و همچنین تحولات داخلی اردن در دهه هشتاد قرن گذشته موجب بازگشت فعالیت‌های حزب و پارلمانی گردید. در این دهه بحران اقتصادی این کشور باعث افزایش فقر و بیکاری شد. همچنین اعتراض مردم استان معان معروف به انقلاب نان رخ داد.^۱ تحول دیگری که در این مقطع شاهد آن بودیم جدایی ارتباط اردن با کرانه باختری در سال ۱۹۸۸ بود.^۲ در سال ۱۹۸۹ انتخابات پارلمانی برگزار گردید. همچنین در سال ۱۹۹۲ قانون جدید دیگری که ناظر بر احزاب و تعیین حدود فعالیت‌های آنان بود، تصویب گردید. در این دوره ۳۱ حزب رسماً به ثبت رسید. شاید بتوان گفت این احزاب در راستای منافع اردن و نه در امتداد احزاب و مجموعه‌های خارجی و فکری تشکیل گردیدند.

دوره پنجم سال‌های ۲۰۰۸-۲۰۰۳

در این دوره تعداد احزاب در اردن به ۳۷ حزب افزایش یافت. از این تعداد ۱۴ حزب از جمله حزب جبهه

۱. بروز اختلاف عشایر منطقه معان با دولت باعث شد که مردم این منطقه به دلیل گرانی بهای نان با نیروهای امنیتی به شدت درگیر شوند که در پی آن دولت با اعلام حکومت نظامی و کمک از ارتش این بحران را کنترل نمود.
۲. در سال ۱۹۸۸ ملک حسین رسماً اعلام نمود که کرانه باختری نهر اردن از نظر اداری از کشور اردن منفک می‌گردد.

عمل اسلامی با توجه به اصول و دیدگاه‌های خود نسبت به اوضاع داخلی و تحولات منطقه‌ای و بین‌المللی ائتلاف احزاب معارض را تشکیل دادند. دولت اردن در سال ۲۰۰۷ اقدام به ارائه طرح قانون جدید احزاب و تصویب آن در مجلس چهاردهم نمود. تصویب این قانون نقطه عطف دیگری در تاریخ احزاب به حساب می‌آید. همچنین در این دوره شاهد برگزاری پانزدهمین دوره انتخابات مجلس نمایندگان در نوامبر سال ۲۰۰۷ میلادی بودیم. احزاب اردنی همچون گذشته نتوانستند نقش واقعی خود را در این انتخابات ایفا نمایند و نامزدهای عشایر و نامزدهای مستقل از تجار و افراد صاحب نفوذ نتوانستند اکثریت مجلس را بدست آورند. در این دوره تعداد کرسی‌های جمعیت اخوان المسلمین نیز از ۱۷ کرسی دوره چهاردهم به ۶ کرسی در مجلس پانزدهم تنزل یافت.^۱

قانون جدید احزاب اردن در تاریخ ۲۰۰۷/۴/۱۶ ابلاغ گردید و دولت به تمام احزاب این کشور یک سال فرصت داد تا مقررات جدید را اعمال نمایند. بر اساس یکی از مواد این قانون هر حزب می‌بایست حداقل ۵۰۰ عضو و ۵ شعبه در ۵ استان داشته باشد که هر یک از این استان‌ها حداقل ۱۰ درصد اعضا را به خود اختصاص دهد. این در حالی است که پیش از این هر حزب بنا بر قانون سال ۱۹۹۲ تنها با ۵۰ عضو می‌توانست خود را به ثبت برساند.

پس از پایان مهلت قانونی (۲۰۰۸/۴/۱۵)، تمامی احزابی که نتوانستند شرایط خود را مطابق قانون جدید احزاب تغییر دهند مجبور بودند تا مراکز و دفاتر خود را در پایتخت و دیگر شهرهای اردن تعطیل نمایند و در غیر اینصورت وزارت کشور بر مبنای اینکه این احزاب غیرقانونی می‌باشند اقدام به بستن دفاتر آنان خواهد نمود.

۱. اسلامی‌ها دولت اردن را متهم نمودند که با مشارکت نیروهای نظامی و امنیتی و دخالت در حوزه‌های رأی‌گیری و تغییر نتایج انتخابات تقلب کرده است.

همچنین براساس قانون شماره ۱۹ سال ۲۰۰۷ (قانون جدید احزاب) هر فردی که خارج از مقررات این قانون به فعالیت بپردازد مستوجب ۶ ماه زندان و حداقل ۵۰۰ دینار جریمه خواهد شد.

از مجموع ۳۷ حزب اردنی که بنا بر قانون ۱۹۹۲ تشکیل شده بود تعداد ۱۴ حزب توانستند خود را با مقررات جدید تطبیق دهند و ۲۳ حزب دیگر به دلیل عدم موفقیت در عضوگیری منحل گردیدند. از این تعداد ۱۷ حزب به طور کلی منحل و از صحنه فعالیت‌های حزبی کنار رفتند. ۵ حزب منحل دیگر نیز با ادغام در یکدیگر و تشکیل احزاب جدید، به فعالیت خود ادامه دادند.

به انضمام احزاب فوق، ۲ حزب جدیدالتأسیس به نام‌های الحیاه و جبهه موحد اردنی وارد عرصه سیاسی اردن گردیدند.

همچنین بنا بر اعلام کمیته عالی هماهنگی احزاب معارض از مجموع ۱۴ حزب این کمیته، فقط ۷ حزب توانسته‌اند خود را با شرایط جدید وفق دهند و ۷ حزب دیگر مجبور به انحلال شدند. براساس اعلام وزارت کشور اردن تنها ۱۶ حزب با تطبیق شرایط خود بر اساس مقررات قانون جدید احزاب مجوز فعالیت را کسب کردند. با اجرای این قانون تقریباً ۷۰ درصد احزاب سابق منحل گردیدند و از صحنه فعالیت‌های حزبی خارج شدند.

به دنبال اجرای این قانون، برخی از احزاب تلاش نمودند تا با متقاعد نمودن دولت و نمایندگان مجلس این قانون را تعدیل نمایند و حد نصاب اعضا را از ۵۰۰ نفر به ۲۵۰ نفر تقلیل دهند که تاکنون نتیجه‌ای در بر نداشته است.

دولت اردن مبلغ پنج میلیون دینار برای حمایت از احزاب در بودجه سال ۲۰۰۸ اختصاص داده است و

وزارتخانه‌های کشور و توسعه سیاسی اردن در حال بررسی راهکارهای ارائه این کمک‌ها هستند.

برخی ناظران این اقدام را در چارچوب کنترل احزاب سیاسی ارزیابی می‌نمایند. پیش از این نیز پادشاه اردن و مقامات این کشور نسبت به امتداد برخی از احزاب به کشورهای دیگر هشدار داده بودند.

از سوی دیگر برخی تحلیلگران بر این باورند که پادشاه و دربار اردن به‌رغم اینکه خود را پیشگام اصلاحات سیاسی، اداری و پیاده کردن فرآیند دموکراسی در منطقه می‌دانند

ولی با تصویب برخی قوانین عملاً مانع شکل‌گیری ارکان جامعه مدنی شده و با تقویت عشایر و پررنگ کردن نقش آنان در جامعه به نحوی به دنبال بقای بیشتر نظام حکومتی خود می‌باشند. این افراد هر گونه تقویت احزاب و نقش آنان در اداره کشور را در راستای تضعیف نظام پادشاهی اردن ارزیابی می‌نمایند.

محمد رضا حاجی نوری

اداره خاورمیانه - وزارت امور خارجه

منابع:

- پایگاه اطلاع رسانی "دراسات الاحزاب السياسيه العربيه، تجربه الاحزاب السياسيه في الاردن" / www.appstudies.org/

- پایگاه اطلاع رسانی "الجزیره، المعرفة، ملفات خاصة ۲۰۰۳ - الاحزاب السياسيه في الاردن، تاريخها الانتخابي"

www.aljazeera.net/NR/exeres/D73B43EC-40A3-EF9C.htm